

עומק הפשט

עיונים ברש"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ה

פ' ויצא

הערות והארות יתקבלו בברכה בטל'

050-4125205 / 08-6882799

או במייל rizs@neto.bezeqint.net

ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

(א) איך נשא יעקב שתי אחיות ביחד – והרי אמר על עצמו "תרי"ג מצוות שמרתי" / קיום המצוות על ידי האבות בתורת חומרא ומנהג טוב בלבד / יעקב "שמר" על כל התרי"ג, אך לא תמיד היה יכול לקיים זאת בפועל

(ב) בשלמא נישואי לאה ורחל – אפשר ליישב, אבל למה הוסיף יעקב ונשא עוד מבנות לבן (בלהה וזלפה) ? / "וללבן שתי בנות" – או ארבע ? / עבד ושפחה הם "כספו" של האדון, ואין להם אחווה כלל

"וללבן שתי בנות שם הגדולה לאה ושם הקמנה רחל. ועיני לאה רבות ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה" (כט, מז"ז)
 רכות – שהיתה סבוכה לעלות בגורלו של עשו ובכחה, שהיו הכל אומרים: שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן, הגדולה לגדול והקטנה לקטן;

ידועה התמיהה: כיון שלאה ורחל היו אחיות – שתיהן בנותיו של לבן – איך יתכן כי יעקב נשא שתיהן, ועבר בזה על הלאו של "ואשה אל אחותה לא תקח"¹?

והאריכו בשקו"ט בענין זה בכמה מפרשים ובכמה ספרים, בדרך הפלפול והדרוש וכו'; אך יש למצוא יישוב לתמיהה זו לפי שיטת רש"י בפירושו על התורה, בדרך "פשוטו של מקרא".

יעקב שמר התרי"ג – גם בחו"ל

ידועים דברי הרמב"ן בהאי ענינא², שהאבות לא הקפידו לשמור על המצוות

1. אחרי יח, יח.

2. בפירושו לתולדות כו, ה.

בהיותם מחוץ לארץ ישראל:

"והנראה אלי מדעת רבותינו, שלמד אברהם התורה כולה ברוח הקודש ועסק בה ובטעמי מצוותיה וסודותיה, ושמר אותה כולה .. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד, ויעקב בחוזה לארץ בלבד נשא שתי אחיות .. כי המצוות משפט אלקי הארץ הם".

אך תירוץ זה אי אפשר להולמו בשיטת רש"י, שכתב בפירושו דברי יעקב "עם לבן גרתי"³, וז"ל:

"גרתי בנימטריא תרי"ג; כלומר: עם לבן הרקע גרתי ותרי"ג מלוות שמרתי".

הרי מפורשת שיטת רש"י, שגם בהיות יעקב בבית לבן, היינו: מחוץ לארץ ישראל, גם שם – "תרי"ג מצוות שמרתי"!

ואכן, בגור אריה⁴ הקשה על דברי רש"י: "והא נשא שתי אחיות" ! ומתרץ, "דזה היה על פי רוח הקודש".

אך קשה לומר כן לפי "פשוטו של מקרא", שהרי מפשט הפרשה עולה שרצון יעקב לישא את רחל היה מצד עצמו, ואילו את לאה בכלל לא רצה לישא אלא רק לאחר שלבן הטעהו כו'; היינו, שלא היתה הוראה מהקב"ה לישא את לאה ורחל, אלא רק שכן גרמה השתלשלות המאורעות.

ואם כן הדרא קושיא לדוכתא, איך הסכים יעקב לשאת את רחל, לאחר שכבר נשא את לאה אחותה?

'חומרא' אינה דוחה 'דין'

וביאור הענין:

זה שהאבות קיבלו על עצמם לשמור את מצוות התורה, לא היה בתורת חיוב, שהרי התורה לא ניתנה עדיין – אלא היה זה בתור הוספה וחומרא; ולכן היא נחשבת להם לזכות מיוחדת, וכמו שנאמר באברהם⁵: "עקב אשר שמע אברהם בקולי,

3. וישלח לב, ה.

4. וישלח שם.

5. תולדות כו, ה.

וישמור משמרתי מצוותי חוקותי ותורותי" (ומפרש רש"י שם, דקאי על זה שאברהם שמר על מצוות התורה, ואפילו גזירות דרבנן).

מובן, איפוא, שכאשר קיום של מצוה מתרי"ג המצוות, שלא נצטוו עליה בפירוש בתורת חיוב, בא בסתירה לדבר שהיו מחוייבים בו – הרי בעל כרחם היו צריכים לוותר על קיום המצוה; כי הרי פשוט וברור, שענין של חומרא והידור אינו יכול לדחות דבר של ציווי וחיוב.

ויתירה מזו:

מצינו כמה גדרים שקיבלו האומות – כל בני נח – על עצמם. ובדוגמת דברי רש"י בפ' וישלח⁶: "שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול". וכהנה היו עוד ענינים של זהירות והנהגות טובות שקיבלו האומות על עצמם, שהיה להם תוקף על פי דיני בני נח (ועל פי תורה), וכאשר מישהו היה עובר עליהם – היה דינו לעונש בידי שמים ובידי אדם.

[וכמו שמצינו אצל תמר, ש"דנוה בשריפה", לפי שהיתה "בת כהן"⁷ – והרי פשוט שאין זה מחמת דיני התורה (כפי שנתחדשה לאחר זמן רב – לבני ישראל בלבד), אלא מחמת גדר כללי שהיה מקובל אז אצל בני נח. ואכמ"ל].

ומעתה מובן בפשטות, שבמצב שבו התעוררה סתירה בין מצוה מתרי"ג המצוות שקיבלו האבות על עצמם בתורת חומרא והוספה, לבין הגדרה טובה שהיתה מקובלת אצל כל בני נח – הרי שהיו האבות צריכים לוותר על חומרתם הפרטית, מחמת החומר המיוחד שיש בהגדרה הכללית המקובלת על הכלל כולו.

אמת ליעקב

והנה, בין הדברים שהיו זהירים בהם (בכלל) גם בקרב אומות העולם, היה שלא לרמות איש את רעהו. וכמו שמוכח מטענת יעקב ללבן "ולמה רמיתני"⁸, שמזה רואים שדבר זה היה מושלל גם אצל האומות; עד כדי כך, שאפילו לבן – שבהנהגתו הפרטית היה רמאי – הוכרח להתנצל ולמצוא תירוץ למעשהו ("לא יעשה כן

6. לד, ז.

7. רש"י וישב לח, כד.

8. פרשתנו כט, כה.

במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה").

ומעתה יש לתרץ את הנהגתו של יעקב בעניננו:

יעקב הרי החליט עם רחל שישא אותה לאשה ואפילו נתן לה סימנים מיוחדים בקשר לזה⁹; ומעתה, אם עכשיו – לאחר שנשא את לאה – יאמר לה שאינו יכול לשאתה לאשה, הרי יעלה שדבריו אליה היו דברי רמיה.

[ובפרט שאם אכן יעקב היה דוחה את רחל, היתה אז עולה "בגורלו של עשו"¹⁰, דבר שבוודאי היה גורם לה צער גדול ביותר].

ומובן איפוא, שהחומרא של קיום הלאו "ואשה אל אחותה לא תקח", שלא היה מצווה בו (אלא קיימו בתורת הידור והוספה בלבד), אין ביכולתה לדחות את איסור הרמיה; ובפשטות: כאשר יעקב בא להחמיר על עצמו ולהקפיד על "הידורים" – אינו יכול לעשות זאת "על חשבון" רחל!

לא קיימתי – אך "שמרתי"

אלא שעדיין יש להקשות – סוף סוף, הרי בפועל לא קיים יעקב מצוה זו של "ואשה אל אחותה לא תקח"; ואם כן, איך אמר לעשו "ותרייג מצוות שמרתי"?

אלא:

היפך ה"שמירה" היא דוקא כאשר עובר על לאו או מבטל מצות עשה באיסור, ולא כשעובר מצד ציווי התורה; ואדרבה – זוהי שמירת המצוות.

ובדוגמת אדם העובר על איסור לאו מכח הכלל ד"עשה דוחה לא תעשה", או לצורך פקוח נפש וכיוצא בזה – שדוקא על ידי שעובר על הלאו הרי הוא מקיים את מצות התורה כדבעי.

וי"ל, שזהו הטעם שרש"י משנה ומדייק "ותרייג מצוות שמרתי" – ולא "קיימתי" או "עשיתי", כלשון הש"ס בהאי ענינא¹¹ – להדגיש, שאף שיש מצוות שיעקב לא

9. רש"י פרשתנו כט, כה.

10. כדברי רש"י פרשתנו ל, כב.

11. ראה יומא כח, ב; קידושין פב, א.

קיים ועשה בפועל, מכל מקום נקרא הדבר ש"שמר" עליהו, כיון שהיפך השמירה הוא דוקא כשמבטל המצוה באיסור, ולא כשהוא מוכרח לעשות כן מחמת ציווי התורה גופא.

(חלק ה – ויצא ב)

**"אם תענה את בנותי ואם תקח נשים על בנותי
אין איש עמנו ראה אלקים עד ביני ובינך" (לא, ג)**

**בנותי בנותי – שתי פעמים, חף
בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש:**

ידועה הקושיא בדבר: הרי יעקב העיד על עצמו ש"עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי"¹² – ואם כן, איך זה נשא ארבע אחיות לאשה (לאה, רחל, בלהה וזלפה – שכולן היו בנות לבן, כדברי רש"י כאן), היפך ציווי התורה¹³ "ואשה אל אחותה לא תקח"?

והנה, בנוגע לזה שנשא יעקב את רחל גם לאחר שנשא את לאה, נתבאר כבר לעיל; ונקודת הענין, שכיון וכבר הסכים יעקב עם רחל שישא אותה לאשה, הרי לאחר שרימה אותו לבן והשיא לו את לאה – אם היה יעקב חוזר בו עתה מהסכמתו לישא את רחל, היתה זו פגיעה גדולה ברחל והיפך הנאמנות כלפיה. וכיון שכל זה שיעקב שמר את המצוות לא היה בתורת חיוב, אלא רק בתורת חומרא וקבלה טובה בלבד – לכן לא יתכן שבשביל חומרא זו ידחה יעקב את הנאמנות לרחל ויגרום לה צער גדול ביותר¹⁴.

12. פרש"י וישלח לב, ה.

13. אחרי יח, יח.

14. ראה בארוכה לעיל סימן א.

אמנם אין בזה הסבר כיצד הוסיף יעקב ונשא עוד שתי אחיות של לאה ורחל – בלהה וזלפה – אף שלא היה מוכרח בדבר.

"וללכן ארבע בנות"?

לכאורה היה אפשר לומר, שכיון שבלהה וזלפה היו בנותיו של לבן "מפלגש", היינו שאמם לא היתה אשה של לבן כמו אמם של לאה ורחל, אלא שפחה;

וכן מוכח גם מעצם זה שבלהה וזלפה היו שפחות של לבן, שבוודאי זהו משום שנולדו מן השפחה – כי לא מצינו שאב יהפוך את את בתו הקטנה בת חורין לשפחתו, והוא היפך הטבע];

לכן אינן נחשבות בנות ממש של לבן, ובמילא אינן נחשבות אחיות של לאה ורחל. וכך משמע מלשון הפסוק בתחילת הסדרה¹⁵: "וללכן שתי בנות" – כי בלהה וזלפה אינן בכלל הבנות (ורק בסוף הסדרה כאשר אמר לבן "בנותי" פעמיים, הרי יש בזה ריבוי מיוחד לרבות גם אותן).

אבל גם את"ל כך, הרי מלשון רש"י שבלהה וזלפה "בנותיו היו מפלגש" – לשון יחיד – מובן ששתיהן היו בנות של אותה הפלגש. ואם כן, גם אם אינן נחשבות בנות ממש ללבן, ובמילא אינן נחשבות אחיות של לאה ורחל, הרי הן נחשבות אחיות זו לזו מצד היותן בנות של פלגש אחת, והדרא קושיא לדוכתא: איך נשא יעקב גם את בלהה וגם את זלפה?

האשה וילדיה – תהיה לאדוניה

ויש לבאר בזה – בדרך הפשט:

בסדרה הקודמת¹⁶, מספר הכתוב על מה שאמר עשו ליצחק לאחר שבירך את יעקב – "הלא אצלת לי ברכה", ועל כך השיב לו יצחק: "הן גביר שמתיו לך", ומפרש רש"י: "מה תועלת לך בברכה, אם תקנה נכסים שלו הם .. מה שקנה עבד קנה רבו".

ולפום ריהטא יש לשאול: גם אם יצחק אינו יכול לברך את עשו בממוץ ונכסים –

15. כט, טז.

16. תולדות כז, לו-ז.

עדיין יכול היה לברך אותו בריבוי ילדים! אלא, שהכלל "מה שקנה עבד קנה רבו" מתאים לא רק בנוגע לנכסים ורכוש, אלא גם בנוגע לילדים – גם ילדים של העבד אינם נחשבים ילדים שלו, אלא הם שייכים לאדון.

וכפי שמתבטא ביתר שאת בפרשתנו¹⁷:

כאשר בלהה ילדה בן ליעקב, אמרה רחל על כך: "ויתן לי בן", שהקב"ה נתן בן לרחל עצמה. והיינו, שכיון ובלהה היא שפחת רחל, הרי גם הילדים שלה שייכים הם לרחל.

וטעם הדבר, כי עבד אינו כלל מציאות לעצמו, אלא כל מציאותו היא – רכוש האדון, ובלשון הכתוב¹⁸: "כספו הוא". ולכן לא יתכן שתהיה לעבד או שפחה שייכות עם ילדיהם בתור אב ואם, שהרי אין להם כל מציאות לעצמם¹⁹.

ומעתה מובן בנידון דידן, שכיון ובלהה זולפה נולדו משפחה והיו בעצמן שפחות – הרי שאין להן יחס משפחתי כלל, לא לאביהן, לא לאמן ולא בינן לבין עצמן; כל ענינן הוא "כספו" של לבן, ואחר כך של רחל ולא, ולכן אינן נחשבות "אחיות" כלל לשום ענין.

יש להוסיף בזה, שאם מקודם היו בלהה זולפה בנות חורין ורק אחר כך היו נעשות לשפחות ואז היה יעקב נושא אותן – יש לומר שהיו אסורות משום אחות אשתו גם לאחרי שנעשו שפחות, כי מכיון שהאיסור דאחות אשתו הוא מהטעם ד"לצרור" ("ואשה אל אחותה לא תקח לצרור") – שאין לעשות האחיות צרות זו לזו בגלל מניעת האהבה טבעית שבין אחיות, הרי באם היה זמן שהיו בנות חורין והתנהגו כאחיות ונתגדלו כן, אין סברא לומר שכשנעשו שפחות נתבטל הטבע;

אולם כיון שבלהה זולפה נולדו שפחות, והיו שפחות עד לנישואי יעקב עמן וגם לאחר מכן²⁰ – לכן לא חלה כאן האחוה מעיקרא, כי היו בגדר רכוש האדון בלבד, ולכן מותר היה ליעקב לישא אותן ללא חשש של "אחות אשתו".

(חלק ה – ויגש א)

17. ל, ו.

18. משפטים כא, כא.

19. ומה שאמרה רחל "ויתן לי בן" – אף שלפי המבואר בפנים היה רק רכוש וקנין כספה – י"ל, שמכיון שכל לידתו היה על ידי אמירתה של רחל ונתינתה, לכן נחשב הוא כבנה.

20. כמפורש בפרשתנו: ל, ד. ז. ט. יב. וראה גם בפ' וישלח לב, כג. לה, כב. ועוד.

לע"נ

הרה"ח ר' אלחנן יהודא לייב

בן הרה"ת ר' שמואל יצחק ז"ל

רייצעס

*

גלב"ע ש"ק פ' ויצא י"א כסלו תשמ"ג

תנצב"ה